

Ohjelmistotekniikan menetelmät

Luento 7, 8.12.

Tänään luvassa kertausta ja uutta asiaa testauksesta

- Kurssilla on puhuttu erinäisistä ohjelmistojen tuottamiseen liittyvistä asioista
- Ohjelmistotuotantoprosessiin liittyy erilaisia *vaiheita*
 - Vaatimusmäärittely
 - Suunnittelu
 - Toteutus
 - Testaus
 - Ylläpito
- Joskus (perinteisesti) vaiheet tehdään peräkkäin
 - Tällöin puhutaan *vesiputousmallin* mukaan etenevästä ohjelmistotuotantoprosessista
- Vaihtoehtoinen tapa on työskennellä iteratiivisesti, eli toistaa vaiheita useaan kertaan peräkkäin ja limittäin
 - *Ketterä* ohjelmistotuotanto
- Ketteryys on valtaamassa alaa mutta perinteiset tavat myös käytössä
- Ennen kun jatkamme kurssin tärkeimpien teemojen kertaamista, puhutaan hieman testaamisesta

Kertausta testauksesta

- Tarkoitus on varmistaa, että ohjelmisto on *riittävän laadukas* käytettäväksi
- Testaus jakautuu vaiheisiin, joita kutsutaan myös *testaustasoiksi*:
 - **Yksikkötestaus**
 - Toimivatko yksittäiset metodit ja luokat kuten halutaan?
 - **Integraatiotestaus**
 - Varmistetaan komponenttien yhteentoimivuus
 - **Järjestelmä/hyväksymistestaus**
 - Toimiiko kokonaisuus niin kuin vaatimusdokumentissa sanotaan?
- **Regressiotestauksella** tarkoitetaan järjestelmälle muutosten ja bugikorjausten jälkeen ajettavia testejä, jotka varmistavat, että muutokset eivät riko mitään aiemmin tehtyä
 - Regressiotestit koostuvat yleensä yksikkö-, integraatio- ja järjestelmä/hyväksymätesteistä
- Koska testejä joudutaan suorittamaan usein, kannattaa ne automatisoida esim. JUnitin avulla
- Lähes kaikki kurssilla tähän mennessä kirjoitetut testit ovat olleet *yksikkötestejä*

Testien laatu

- Normaalien syötteiden lisäksi on testeissä erityisen tärkeää tutkia testattavien metodien toimintaa virheellisillä syötteillä ja erilaisilla raja-arvoilla
- Testien laatua on kurssin aikana mitattu kolmella tavalla:
 - Testien **rivikattavuus** mittaa miten montaa prosenttia koodiriveistä testit suorittavat
 - **Haarautumakattavuus** taas mittaa miten monta prosenttia koodin haarautumakohdista (if:in ja toistolauseiden ehdot) on suoritettu
 - **Mutaatiotestauksella** tarkasteltiin huomaavatko testit koodiin asetettuja bugeja
 - Mutaatiotestauskirjasto tekee koodiin pieniä muutoksia, eli **mutantteja**, esim. muuttaa ehdossa `<n <=:ksi`
 - Jos testit eivät mene mutanttien takia rikki, on epäilyksistä että testit eivät huomaisi koodissa olevaa virhettä ja testejä tulee parantaa
- Kun käytimme Maven-käännösympäristöä, oli testien laatumittareiden käyttö helppoa...

Testaus ja riippuvuuksien eliminointi

- Testaus muuttuu joskus tarpeettoman hankalaksi, jos ohjelmissa on luokkien välillä tarpeettomia riippuvuuksia
 - Eräs viime viikon laskareissa kokeillun Test Driven Development (TDD) -menetelmän hyviä puolia on se, että koodista tulee ”automaattisesti” hyvin testattavissa olevaa ja turhia riippuvuuksia ei koodissa yleensä esiinny
- Seuraavalla sivulla Ohjelmoinnin perusteiden viikon 3 tehtävän *Lottoarvonta* ratkaisu
- Luokka *Lottorivi* sisältää nyt riippuvuuden Random-luokkaan
 - Lottorivi-olion konstruktori luo Random-olion, jonka avulla lottonumerot arvotaan
- Luokan testaaminen on nyt erittäin vaikeaa, testeissä ei pystytä kontrolloimaan mitenkään Random-olion arpomia lukuja
- Lottorivistä tulisi testata ainakin seuraavat asiat
 - lottorivi ei voi sisältää samaa arvoa useampaan kertaan
 - lottorivi voi saada arvoja väliltä 1-39

Lottorivi-olio luo konstruktorissa käyttämänsä Random-olion

```
public class Lottorivi {  
    private ArrayList<Integer> numerot;  
    Random random;  
  
    public Lottorivi() {  
        this.random = new Random();  
        this.arvoNumerot();  
    }  
  
    public ArrayList<Integer> numerot() {  
        return this.numerot;  
    }  
  
    public void arvoNumerot() {  
        this.numerot = new ArrayList<>();  
        while (this.numerot.size() < 7) {  
            int numero = random.nextInt(39) + 1;  
            if (!numerot.contains(numero)) {  
                numerot.add(numero);  
            }  
        }  
    }  
}
```

Lottorivi ja riippuvuuden injektointi

- Ongelmana Lottorivin testaamisessa ei sinänsä ole riippuvuus Random-olioon, vaan se, että lottorivin ulkopuolelta ei ole tapaa päästä käsiksi Lottorivin luomaan Random-olioon
- Muutetaan lottorivin konstruktoria seuraavasti:

```
public Lottorivi(Random random) {  
    this.random = random;  
    this.arvoNumerot();  
}
```

- Eli lottorivi muodostetaan nyt luomalla Random-olio, joka annetaan lottoriville konstruktoria parametrina:

```
Random random = new Random();  
Lottorivi lotto = new Lottorivi(random);
```

- Olemme nähneet vastaavaa tekniikkaa sovellettavan tällä kurssilla ja esim. Ohjelmoinnin jatkokurssilla moneen kertaan
- Tekniikasta käytetään nimitystä **riippuvuuden injektointi** (engl. dependency injection)
 - riippuvuutena olevaa oliota ei luoda konstruktorissa tai luokan sisällä
 - konstruktorille annetaan valmiiksi luotu riippuvuus, konstruktori laittaa riippuvuutena olevan olion talteen oliomuuttujaan

Lottorivi, jolle injektoidaan Random-olio

```
public class Lottorivi {
    private ArrayList<Integer> numerot;
    Random random;

    public Lottorivi() { // olio mahdollista luoda myös vanhaan tapaan
        this(new Random());
    }

    public Lottorivi(Random random) {
        this.random = random;
        this.arvoNumerot();
    }

    public ArrayList<Integer> numerot() {
        return this.numerot;
    }

    public void arvoNumerot() {
        this.numerot = new ArrayList<>();
        while (this.numerot.size() < 7) {
            int numero = random.nextInt(39) + 1;

            if (!numerot.contains(numero)) {
                numerot.add(numero);
            }
        }
    }
}
```


Injektointi mahdollistaa testaamisen

- Koska lottorivi saa käyttämäänsä Random-olion konstruktorin parametrina, voimme helposti luoda omia versioitamme Randomista ja käyttää niitä apuna testaamisessa
- Seuraavassa luokka *RandomStub*, joka ”arpoo” sille konstruktorin parametrina annetut luvut

```
public class RandomStub extends Random {  
    List<Integer> numbers;  
  
    public RandomStub(Integer ... luvut) {  
        numbers = new ArrayList<>();  
        numbers.addAll(Arrays.asList(luvut));  
    }  
  
    @Override // korvataan peritty toiminnallisuus  
    public int nextInt(int bound) {  
        return numbers.remove(0);  
    }  
}
```

- Jos loisimme olion `Random arpa = new StubRandom(10,15, 20, 25);` ensimmäinen metodikutsu `arpa.nextInt(n)` palauttaisi luvun 10, seuraava 15 jne
- Koska *RandomStub* *perii* luokan *Random*, voidaan sitä käyttää kaikkialla randomin paikalla

Injektoitua RandomStubia hyödyntävä testi

- Testaaminen muuttuu nyt helpoksi
- Seuraavassa testi, joka varmistaa, että sama luku ei esiinny useaan kertaan lottonumerossa, vaikka Random-olio palauttaakin saman luvun monta kertaa

```
public class LottoriviTest {  
    @Test  
    public void eiSamojaNumeroita(){  
        Random randomStubi = new RandomStub(1,1,1,2,3,4,5,6,7);  
        Lottorivi rivi = new Lottorivi(randomStubi);  
        List<Integer> odotettu = Arrays.asList(2,3,4,5,6,7,8);  
  
        assertSamatNumerot(odotettu, rivi.numerot());  
    }  
  
    private void assertSamatNumerot(List<Integer> odotettu, List<Integer> tulos){  
        assertEquals(odotettu.size(), tulos.size());  
        for (Integer luku : tulos) {  
            assertTrue(odotettu.contains(luku));  
        }  
    }  
}
```

Integraatiotestaus

- Yksikkötestaus on käsitteenä suhteellisen hyvin ymmärretty
 - yksikkötestit kohdistuvat yhteen luokkaan
- Järjestelmä/hyväksymätestauksessa taas testataan ohjelmistontarjoamien toiminnallisuutta käyttöliittymän läpi samaan tapaan kuin loppukäyttäjä tulee järjestelmää käyttämään
- Kaikki näiden väliin jäävät testauksen muodot ovat *integraatiotestausta*
- Kurssilla on jo nähty muutamia esimerkkejä integraatiotesteistä
- Viikon 6 laskareissa olleen palkanlaskennan testit ovat oikeastaan integraatiotestejä
 - <https://github.com/mluukkai/OTM2015/tree/master/koodi/PalkanlaskentaMalli>
- Vaikka testit kohdistuvatkin luokan Palkanlaskenta metodeihin, ne kuitenkin oleellisesti testaavat palkanlaskennasta, henkilöistä ja mutamasta muusta luokasta muodostuvan kokonaisuuden toimintaa
- Myös viikon 6 luennolla käsitellyn Biershopin ohjausolioiden testit ovat integraatiotestejä, sillä ne testaavat useamman luokan yhteistoimintaa

Integraatiotestaus ja ”hankalat” riippuvuudet

- Testien kannalta on hieman ikävää, jos testattavan järjestelmän jokin komponentti keskustelee tietokannan tai jonkin verkossa olevan komponentin kanssa
 - Testien suoritus hidastuu
 - Testien tulos saattaa olla riippuvainen tietokannan sisällöstä
 - Verkon yhteysongelmat voivat vaikuttaa testien toimivuuteen
- Näissä tilanteissa on järkevää toteuttaa hankalista luokista testausta varten valekomponentti eli *stub* ja injektoida se testattavalle järjestelmälle hankalan riippuvuuden sijaan
 - Stubin tulee toimia testattavan järjestelmän kannalta kuten oikea komponentti
- Tämä tietysti edellyttää, että riippuvuudet pystytään injektoimaan testattaville luokille kalvojen 7-9 tapaan
- Stub-olio on helppo luoda permällä alkuperäinen riippuvuus ja *korvata* kokonaan siinä testien kannalta merkityksellisten metodien toiminnallisuus

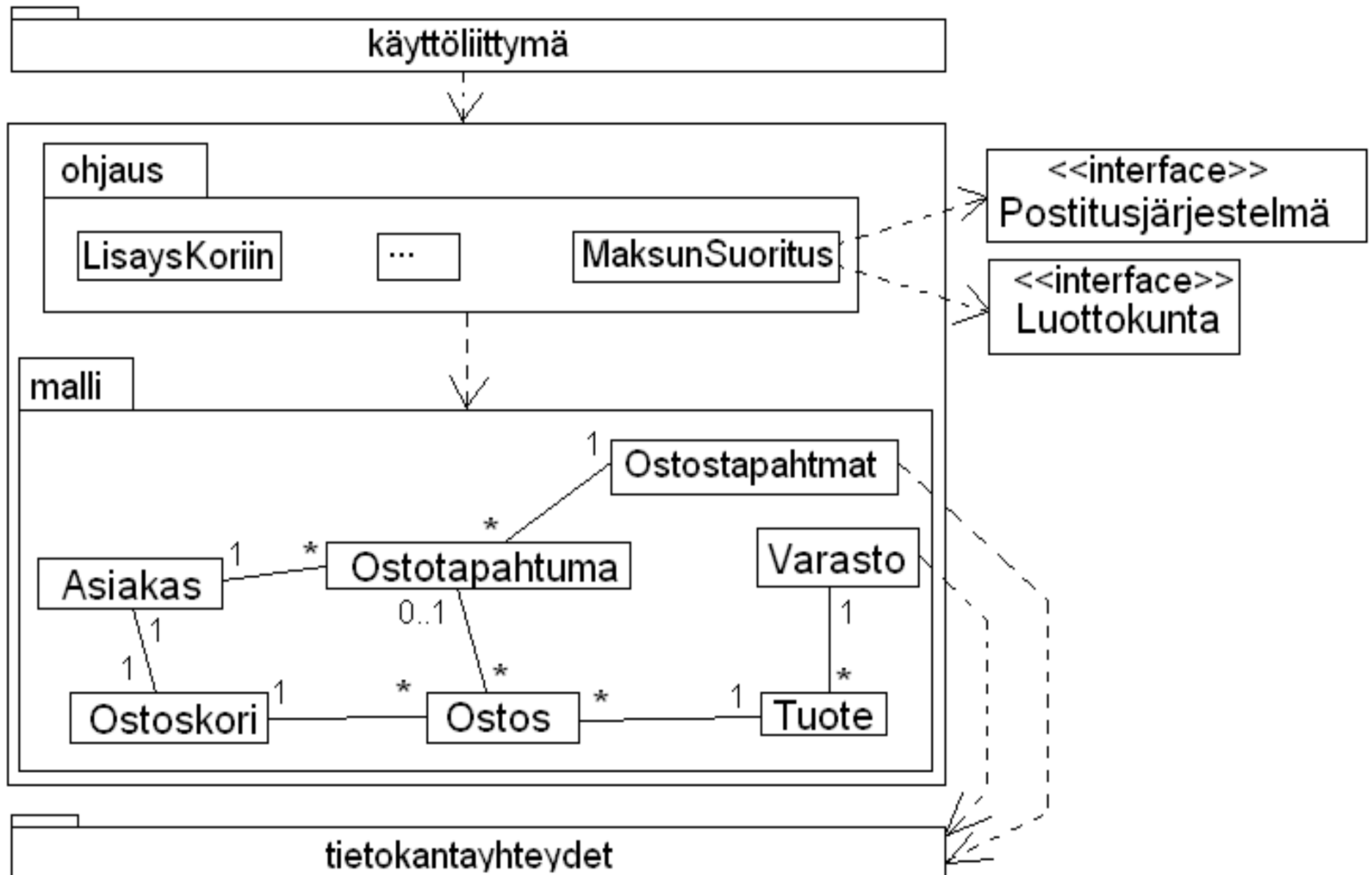
Palkanlaskentaan injektointu MaksupalveluStub

- Palkanlaskennassa palkkojen maksun yhteydessä suoritetaan tilisiirto luokan *MaksupalveluRajapinta* metodia *suoritaTilisiirto* kutsumalla
 - Konkreettisen tilisiirron tekeminen on tietenkin testien kannalta täysin tarpeetonta
- Palkanlaskennan mallivastauksen testeissä käytetäänkin todellisen maksupalvelurajapinnan sijaan stub-olioa:

```
public class MaksupalveluStub extends MaksupalveluRajapinta {  
    @Override  
    public void suoritaTilisiirto(Maksusuoritus maksu) {  
        // stubin ei tarvitse tehdä mitään sillä Palkanlaskenta ainoastaan kutsuu metodia  
    }  
}
```

```
public class PalkanlaskentaTest {  
    Palkanlaskenta p;  
    @Before  
    public void setUp() {  
        Map<String, OutputBuilder> outputBuilders = new HashMap<>();  
        outputBuilders.put("csv", new CsvBuilder());  
        p = new Palkanlaskenta(new MaksupalveluStub(), outputBuilders);  
    }  
}
```

Kumpula Biershop: tuotteen lisäämistä testaava integraatiotesti



Tuotteen lisäämistä testaava integraatiotesti

- Myös Biershopin testeissä on testauksen kannalta ikävä, tietokantaa käyttävä TuoteDAO eli tietokantayhteydestä huolehtiva olio korvattu testien suorituksen aikana keskusmuistissa toimivalla tietokantayhteysoliolla:
- Tuotteen lisääminen:

@test

```
public void yhdenTuotteenLisaaaminenKoriin() {  
    Varasto varasto = new Varasto(new TuoteDAOForTest());  
    Tuote tuote = varasto.etsiTuote(1);  
    int saldoAlussa = tuote.getSaldo();  
    Ostoskori kori = new Ostoskori();  
  
    LisaaKoriin komento = new LisaaKoriin(tuote.getId(), kori);  
    komento.suorita();  
  
    assertEquals( saldoAlussa-1, tuote.getSaldo());  
    assertEquals( 1, kori.tuotteitaKorissa() );  
    assertEquals( tuote.hinta(), kori.hinta() );  
}
```

- Testi varmistaa, että ohjausolio *LisaaKoriin* toimii halutulla tavalla, eli vähentää tuotteen varastosaldoa, vie tuotteen koriin (eli koriin ilmestyy yksi oikean hintainen tuote)

Järjestelmätestaus

- Järjestelmätestauksessa tulee varmistaa toimiiko ohjelmisto sille vaatimusmäärittelyssä asetettujen vaatimusten mukaan
- Testauksen tulee tapahtua saman saman rajapinnan läpi, miten loppukäyttäjä tulee järjestelmää käyttämään, eli sovelluksesta riippuen joko komentoriviltä, graafisesta käyttöliittymästä tai webselaimesta
 - Tämä on hieman haastavampaa kuin metodien ja luokkien toimintaa testaavavien JUnit-testien tekeminen mutta ei suinkaan mahdotonta
- Järjestelmätestit kannattaa muodostaa ohjelmiston käyttötapauksen mukaan
 - Eli jokaista käyttötapausta kohti tulee tehdä yksi tai useampi testi
- Tarkastellaan Ohjelmoinnin jatkokurssin ensimmäisen viikon tehtävää Laskin
 - <http://www.cs.helsinki.fi/group/java/s15-materiaali/viikko8/#128laskin>
 - <https://github.com/mluukkai/OTM2015/wiki/Laskin>
- Testataksemme ohjelmaa tekstikäyttöliittymän kautta, meidän on simuloitava käyttäjän syötteet sekä päästävä käsiksi ohjelman tulostuksiin
- Käyttäjän syötteiden simuloiminen on mahdollista *korvaamalla* ohjelman käyttämä *System.in* syötevirta omalla oliolla
- Vastaavasti voimme korvata *System.out* tulostusvirran siten, että tulostus meneekin testin generoimaan olioon ruudun sijaan

Laskimen testi, joka korvaa syöte- ja tulostevirran

- Järjestelmätestauksen voi hoitaa myös JUnit-kirjaston avulla.
 - JUnit ei ole tarkoitukseen optimaalinen, mutta ”riittävän hyvä”, ja Javalle ei kauheasti parempiakaan vaihtoehtoja ole tarjolla
- Seuraavassa testi laskimen summaustoiminnolle

```
public class LaskinTest {
    ByteArrayOutputStream tulosvirta;

    @Before
    public void setUp() {
        tulosvirta = new ByteArrayOutputStream();
        System.setOut(new PrintStream(tulosvirta));
    }

    @Test
    public void summaJaLopetus() {
        String syote = "summa\n"+"1\n"+"2\n"+"lopetus\n";
        System.setIn(new ByteArrayInputStream(syote.getBytes()));

        Laskin laskin = new Laskin();
        laskin.kaynnista();

        String tulostus = tulosvirta.toString();

        assertTrue(tulostus.contains("summa 3"));
        assertTrue(tulostus.contains("laskuja laskettiin 1"));
    }
}
```

Laskimen testi, joka korvaa syöte- ja tulostevirran

- Testin simuloitu syöte on merkkijono, jossa yksittäiset syöterivit päättyvät rivinvaihtoon

```
String syote = "summa\n"+"1\n"+"2\n"+"lopetus\n";
```

- Merkkijonosta luodaan bittivirta, joka asetetaan *ohjelman syötevirran* arvoksi `System.setIn(new ByteArrayInputStream(syote.getBytes()));`
- `setUp`-metodissa testi asettaa uuden `ByteArrayOutputStream`-olion *ohjelman tulostevirraksi* metodin `System.set` avulla

```
tulosvirta = new ByteArrayOutputStream();  
System.setOut(new PrintStream(tulosvirta));
```

- Laskimen suorituksen jälkeen tulosvirtaolio muutetaan `toString`-metodilla merkkijonoksi ja tarkastetaan, että ohjelman tulostus on odotetun kaltainen

```
String tulostus = tulosvirta.toString();  
assertTrue(tulostus.contains("summa 3"));  
assertTrue(tulostus.contains("laskuja laskettiin 1"));
```

- Testit olettavat, että ohjelmassa luodaan ainoastaan yksi `Scanner`-olio
- Vaihtoehtoinen ratkaisu syötevirran korvaamiselle olisi ollut muuttaa laskinta siten, että lukija-olio oltaisiin injektoitu konstruktorin parametrina
 - Tällöin testiä varten oltaisiin voitu luoda `LukijaStub`-olio, johon olisi sijoitettu simuloitu syöte

Graafisen käyttöliittymän testaus

- Tarkastellaan yksinkertaista graafista ohjelmaa, jonka avulla laskurin arvoa voidaan kasvattaa tai laskuri voidaan nollata



- Javan Swing-kirjastolla tehtyjen graafisten sovellusten testaaminen ei loppujenlopuksi ole kovin vaikeaa
- Testaus helpottuu oleellisesti, jos käyttöliittymän komponenteille asetetaan nimet:

```
private void luoKomponentit(Container container) {  
    add = new JButton("kasvata");  
    add.setName("kasvata");  
  
    reset = new JButton("nollaa");  
    reset.setName("nollaa");  
    reset.setEnabled(false);  
  
    show = new JTextField(" "+value);  
    show.setName("tulos");  
}
```

Graafisen käyttöliittymän testaus

- Tämän hetken johtava työkalu Swing-sovellusten testaamiseen on *AssertJ*
 - <http://joel-costigliola.github.io/assertj/assertj-swing.html>

- Testit näyttävät seuraavalta:

```
public class LaskuriTest extends AssertJSwingJUnitTestCase {
    FrameFixture window;

    @Test
    public void laskuriAlussaNolla() {
        window.textBox("tulos").requireText("0");
    }

    @Test
    public void laskuriKasvaa() {
        window.button("kasvata").click();
        window.textBox("tulos").requireText("1");
        window.button("kasvata").click();
        window.button("kasvata").click();
        window.textBox("tulos").requireText("3");
    }
}
```

- window-olio tarjoaa pääsyn eri komponentteihin. Normaalisti käytettävien assert-lauseiden sijaan testien odotettu tulos määritellään *require*-määreiden avulla

```
window.textBox("tulos").requireText("1");
```

Koe

- Kurssikoe keskiviikkona 16.12. kello 17.00 salissa A111. Koekeessa vastausaikaa 2 tuntia 30 minuuttia
- Nippelitason detaljien sijasta kokeessa arvostetaan enemmän sovellusosaamista
 - Tosin eräät detaljit (joista mainitaan myöhemmin) ovat tärkeitä
- Kokeeseen saa tuoda mukanaan *itse tehdyn, käsin kirjoiteutun* yhden A4-arkin (saa olla 2-puolinen) lunttilapun.
- **Lunttilapun teossa siis ei saa käyttää kopiokonetta, tietokonetta tai printteriä**
 - Yksikään kokeen kysymys ei tosin tule olemaan sellainen että kukaan onnistuisi kirjoittamaan vastauksen etukäteen lunttilapulle

Mikä on tärkeintä kurssilla/kokeessa?

- Kokonaiskuva: *Mitä? Miksi? Milloin? Missä? Miten?*
- Ohjelmistotuotantoprosessin vaiheet on syytä osata
- Testaamisen rooli ohjelmistotuotantoprosessissa ymmärrettäv
 - testejäkin saattaa joutua kirjoittamaan
 - kannattaa kerrata laskareiden testaukseen liittyvät asiat
- UML:sta ylivoimaisesti tärkeimpiä ovat
 - Luokkakaaviot
 - Sekvenssikaaviot
 - Käyttötapauskaaviot
- Käyttötapausmallinnus myös tärkeää, ks. kalvot 25-28
- *Käsiteanalyysi*, eli määrittelyvaiheen luokkamallin muodostaminen tekstistä
- Määrittelystä suunnitteluun eli *oliosuunnittelu*:
 - Luokkamallin tarkentuminen, uudet teknisen tason luokat
 - Toiminnan kuvaaminen sekvenssikaaviona
- *Takaisinmallinnus*, eli valmiista koodista luokka- ja sekvenssikaavioiden teko

Oliosuunnittelusta

- Oliosuunnittelun tehtävä on löytää/keksiä oliot ja niiden operaatiot siten, että ohjelma toimii kuten vaatimuksissa halutaan
 - Erittäin haastavaa: enemmän ”art” kuin ”science”
- Kurssilla on tarkasteltu muutamia yleisiä oliosuunnittelun periaatteita
 - **Single responsibility** eli luokilla vain yksi vastuu
 - **Program to an interface, not to concrete implementation**, eli suosi rajapintoja
 - **Favor composition over inheritance**, eli älä väärinkäytä perintää
 - Tarpeettomien **riippuvuuksien** minimointi
- Merkki huonosta suunnittelusta: **koodihaju (engl. code smell)**
- Lääke huonoon suunnitteluun/koodihajuun: **refaktorointi**
 - Muutetaan koodin rakennetta parempaan suuntaan muuttamatta toiminnallisuutta

Oliosuunnittelu ja koe

- Luennolla 6 Biershop-esimerkin yhteydessä katsottiin hieman vastuupohjaista (responsibility driven) -oliosuunnittelutekniikka
 - Noudattaa kaikkia yleisiä oliosuunnitteluperiaatteita
- Viime viikon laskareissa kokeiltiin **Test Driven Development** -menetelmää, joka ”yhdistää” testauksen, ohjelmoinnin ja suunnittelu
- **Mitä aiheesta pitää osata kokeessa?**
 - Yleiset periaatteet
 - Periaatteiden soveltaminen yksinkertaisessa tilanteessa
 - Huonon koodin tunnistaminen
 - ja refaktorointi paremmaksi
 - Ymmärrys, miksi periaatteet ovat olemassa ja milloin niitä saa rikkoa

Olioiden pysyväistalletus ja MongoDB

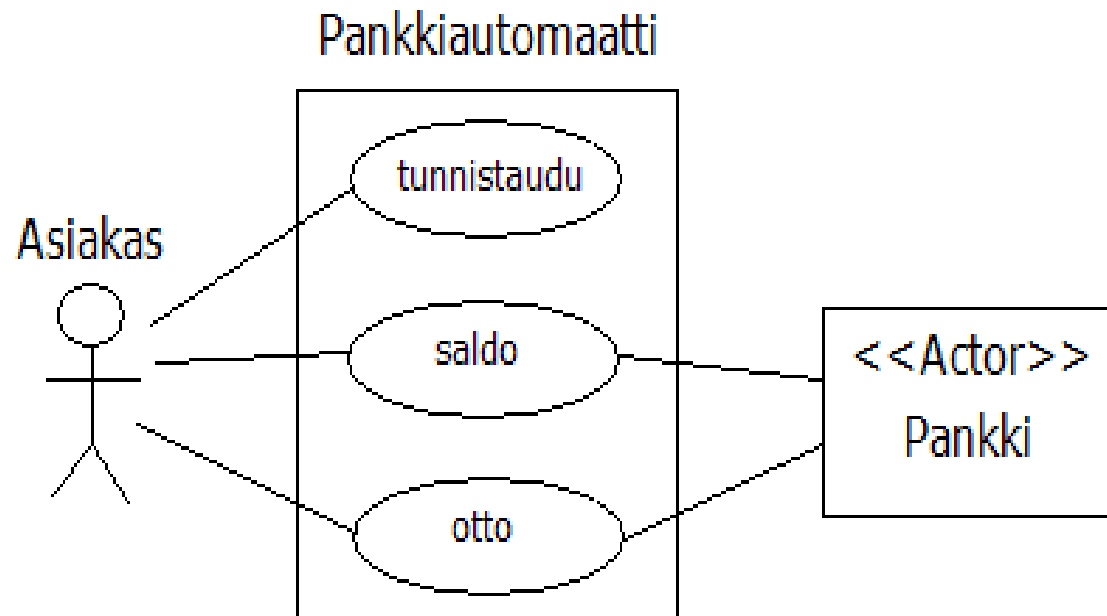
- Missä määrin aihe tulee osata kokeessa?
- Periaatteellisella tasolla tulee ymmärtää
 - Käsitteet: json, avaon-arvo-pari, dokumentti ja kokoelma
 - Miten Mongo tallettaa Java-oliota
 - Olioiden yhteyksien (yhden suhde moneen ja monen suhde moneen) malintaminen Mongossa
 - Periaatteet sille, minkälaisia kyselyitä mongolla voidaan tehdä
- Morphia-kirjastoa ei tarvitse osata käyttää olioiden talletukseen eikä kyselyiden tekemiseen
- Myöskään viikon 5 laskarien tehtävien 6 ja 7 kaltaisia kyselyjä ei tarvitse osata tehdä
- **Sivuhuomio:** kurssin aikana ilmestynyt versio 3.2. toi Mongoon radikaalin uudistuksen, *\$lookup*-operaation aggregaattikyselyihin. *\$lookup* mahdollistaa kyselyt, joissa liitetään yhteen dataa monista kokoelmista, eli saman toiminnallisuuden, mitä relaatiotietokantojen join-operaatio tarjoaa
 - <https://www.mongodb.com/blog/post/thoughts-on-new-feature-lookup>

Käyttötapausmalli

- Kertausta muutamasta käyttötapausmallin ydinkohdasta

Käyttötapaukset ja käyttötapauskaaviot

- Pankkiautomaatin käyttötapaukset ovat *tunnistaudu*, *saldo* ja *otto*
- Käyttötapausten *käyttäjät* (engl. actor) eli toimintaan osallistuvat tahot ovat *Asiakas* ja *Pankki*
- Käyttötapausten ja käyttäjien suhdetta kuvaa UML:n **käyttötapauskaavio**
 - Tikku-ukolle vaihtoehtoinen tapa merkitä käyttäjä on laatikko, jossa tarkenne <<actor>>
 - Käyttötapausellipsiin yhdistetään viivalla kaikki sen käyttäjät
 - Kuvaan ei siis piirretä nuolia!



Käyttötapaukset ja käyttötapauskaaviot

- Huomattavaa on, että koska käyttötapausmallia käytetään vaatimusmäärittelyssä, *ei ole syytä puuttua järjestelmän sisäisiin yksityiskohtiin*
 - Pankkiautomaatin sisäiseen toimintaan ei oteta kantaa
 - Mitään automaatin sisäistä (esim. tietokantaa tai tiedostoja) ei merkitä kaavioon
 - *Tarkastellaan ainoastaan, miten automaatin toiminta näkyy ulospäin*
- Itse käyttötapauksen sisältö kuvataan *tekstuaalisesti*, käyttäen esim. Alistair Cockburnin käyttötapauspohjaa
- Käyttötapauskaavio toimii hyvänä yleiskuvana, mutta vasta tekstuaalinen kuvaus määrittelee toiminnan tarkemmin
 - Seuraavalla sivulla käyttötapauksen *Otto* tarkennus
- Seuraavan sivun käyttötapauskuvaus ei ota kantaa käyttöliittymään
- Seuraavana vaiheena saattaisi olla tarkemman, käyttöliittymäspesifisen käyttötapauksen kirjoittaminen

Käyttötapaus 1: otto

Tavoite: asiakas nostaa tililtään haluamansa määrän rahaa

Käyttäjät: asiakas, pankki

Esiehto: kortti syötetty ja asiakas tunnistautunut

Jälkiehto: käyttäjä saa tililtään haluamansa määrän rahaa

Jos saldo ei riitä, tiliä ei veloiteta

Käyttötapauksen kulku:

- 1 asiakas valitsee otto-toiminnon
- 2 automaatti kysyy nostettavaa summaa
- 3 asiakas syöttää haluamansa summan
- 4 pankilta tarkistetaan riittääkö asiakkaan saldo
- 5 summa veloitetaan asiakkaan tililtä
- 6 kuitti tulostetaan ja annetaan asiakkaalle
- 7 rahat annetaan asiakkaalle
- 8 pankkikortti palautetaan asiakkaalle

Poikkeuksellinen toiminta:

- 4a asiakkaan tilillä ei tarpeeksi rahaa, palautetaan kortti asiakkaalle

Luokkakaaviot

- Seuraavassa katsaus tärkeimpiin luokkakaavioihin liittyviin seikkoihin

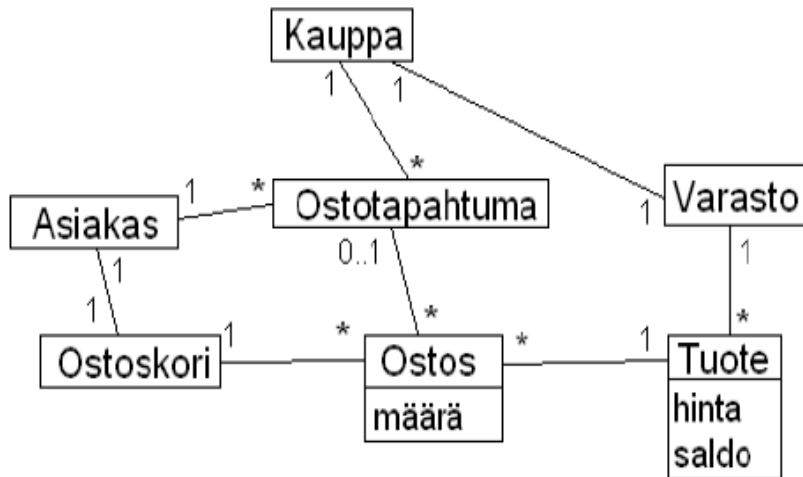
Kahden abstraktiotason luokkamalleja

- Olemme huomanneet, että luokkamallia käytetään kahdella hieman erilaisella abstraktiotasolla
- *Määrittelyvaiheen luokkamalli kuvailee sovellusalueen käsitteitä ja niiden suhteita*
 - Muodostetaan usein käsiteanalyysin avulla
 - Käytetään myös nimitystä *kohdealueen luokkamalli* (engl. domain model)
 - **Ei toiminnallisuutta määrittelyvaiheen luokkakaavioon**, ainoastaan olioiden pysyväislaatuiset yhteydet kannattaa merkitä
- *Suunnittelutasolla määrittelyvaiheen luokkamalli tarkentuu*
 - Luokat ja yhteydet tarkentuvat
 - Mukaan tulee uusia teknisen tason luokkia
- Suunnittelutason luokkamalli muodostuu *oliosuunnittelun* myötä
 - Oliosuunnittelussa kannattaa noudattaa hyväksi havaittuja oliosuunnittelun periaatteita (mm. single responsibility...)
 - *Suunnittelumallit* (engl. design patterns) voivat tarjota vihjeitä suunnittelun etenemiseen, näitä ei kurssilla juurikaan käsitelty
 - Luovuus, kokemus, tieto ja järki tärkeitä suunnittelussa

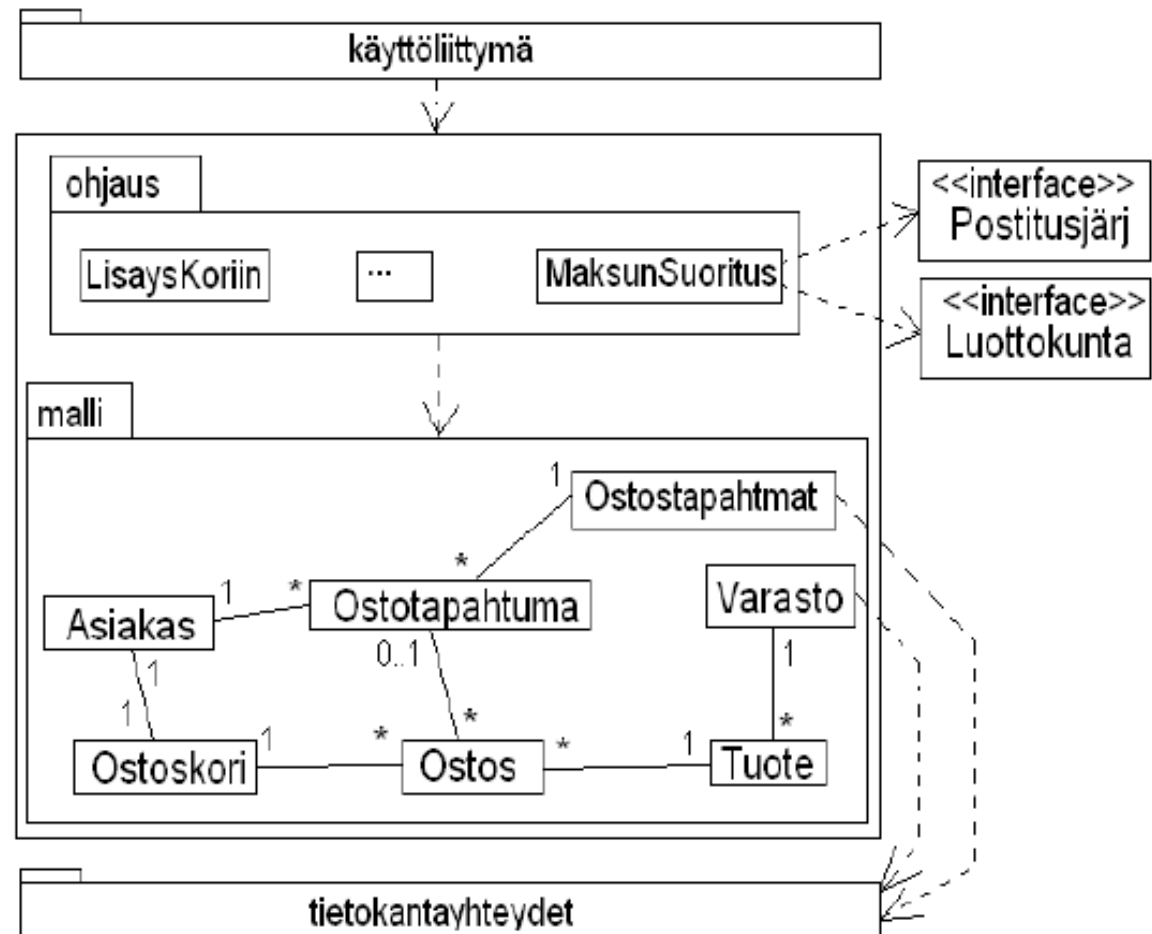
Kahden abstraktiotason luokkamalleja

- Malleista tulee hieman erilaisia käsitteellisellä- ja suunnittelutasolla
 - Esim. onko Monopolin Pelaaja-luokka ”ihmisen malli” vai Javalla toteutettava olio?
 - Tämä aiheuttaa joskus hämminkiä
- Eli se, minkälainen mallista tulee, riippuu mallintajan näkökulmasta
- Tämän takia yleensä pelkkä kaavio ei riitä: tarvitaan myös tekstiä (tai keskustelua), joka selvittää mallinnuksen taustaoletuksia
 - Tärkeintä, että kaikki asianosaiset tietävät taustaoletukset
 - Kun taustaoletukset tiedetään ja rajataan, löytyy myös helpommin ”oikea” tapa (tai joku oikeista tavoista) tehdä malli
- Mallinnustapaan vaikuttaa myös mallintajan kokemus ja ”orientaatio”
 - Kokenut ohjelmoija ”näkee kaiken koodina” ja ajattelee väistämättä teknisesti myös abstraktissa mallinnuksessa
 - Tietokantaihminen taas näkee kaiken tietokannan tauluina jne.

Määrittelytaso vs. suunnittelutaso



- Viime viikolta:
- Biershop tarkentui abstraktista määrittelytason luokkamallista oliosuunnittelun seurauksena suunnittelutason luokkamalliksi



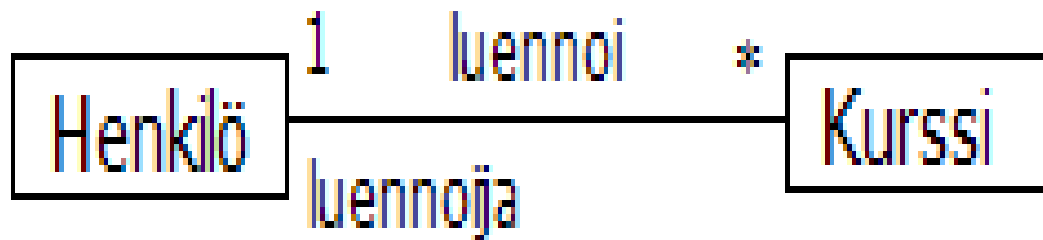
Yhteys ja kompositio

- Erilaiset yhteystyypit ovat herättäneet ajoittain epäselvyyttä
- Yhteydellähän tarkoitetaan ”rakenteista” eli jollakin tavalla pitempiaikaista suhdetta kahden olion välillä
- Jos kahden luokan olioiden välillä on tällainen suhde, merkitään luokkakaavioon yhteys (ja yhteyteen liittyvät nimet, roolit, kytkentärajoitteet ym.)
- Toteutusläheisissä malleissa voidaan ajatella, että luokkien välillä on yhteys *jos luokalla on olioviite tai viitteitä oliomuuttujana*

```
public class Henkilö {  
    ...  
}
```

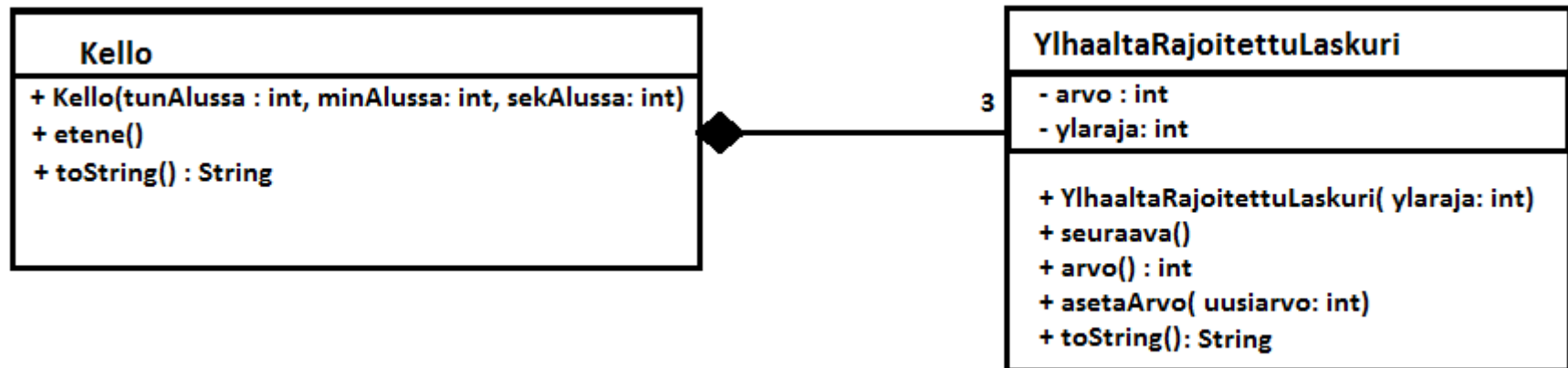
```
public class Kurssi{  
    private Henkilo luennoija;  
    ...  
}
```

- Jokaisella Kurssi-oliolla on yhteys yhteen Henkilö-olioon, joka on Kurssin suhteen roolissa luennoija



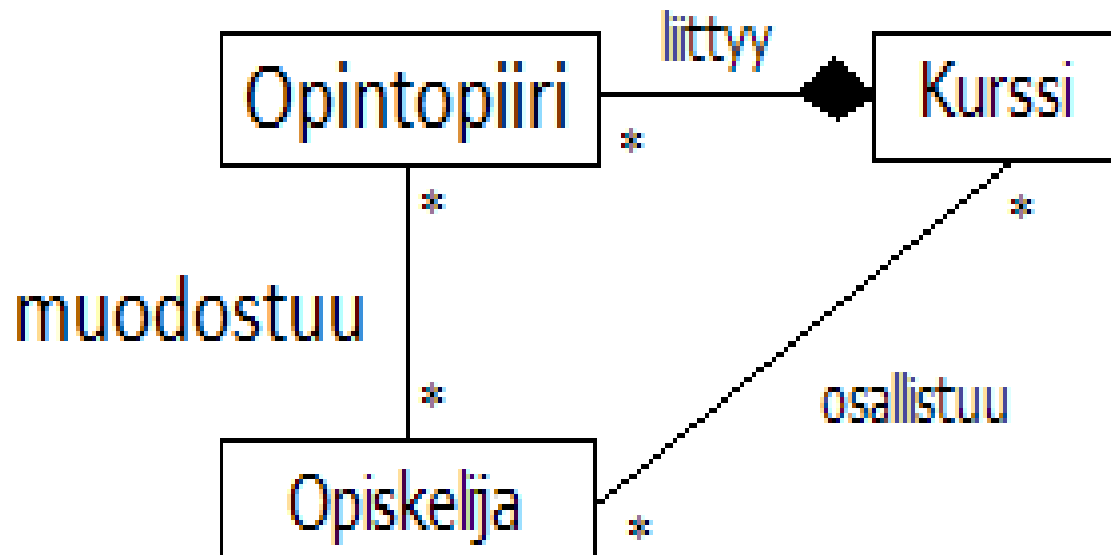
Yhteys ja kompositio

- Normaali yhteys, eli viiva on varma valinta sillä se ei voi olla "väärin"
- Usein määrittelyvaiheen luokkamalleissa käytetäänkin vain normaaleja yhteyksiä
- Yhteyteen voidaan laittaa tarvittaessa *navigointisuunta* eli nuoli toiseen päähän, tällöin vain toinen pää tietää yhteydestä
- Jos joku yhteyden osapuolista on *olemassaoriippuva* yhteyden toisesta osapuolesta, voidaan käyttää *kompositioita* eli mustaa salmiakkia
 - Laskuri liittyy tiettyyn Kello-olioon ja jos kello tuhotaan, tuhoutuu myös laskuri
 - *Merkitään salmiakki niihin olioihin, joista olemassaolo riippuu*
 - Ei olisi väärin ilmaista yhteyksiä normaaleina viivoina mutta musta salmiakki tarjoaa hyödyllistä lisätietoa yhteyden laadusta



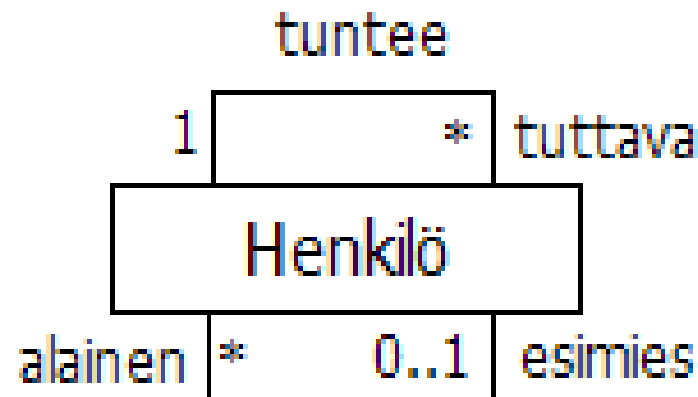
Yhteys ja kompositio

- Opintopiiri liittyy tiettyyn kurssiin
 - Kurssin loputtua myös opintopiiri lakkaa olemasta
 - Olemassaoloriippuvuus, eli voidaan käyttää kompositiota
- Joukko opiskelijoita muodostaa opintopiirin
 - Opiskelija voi kuulua myös useampaan opintopiiriin
 - Normaali yhteys



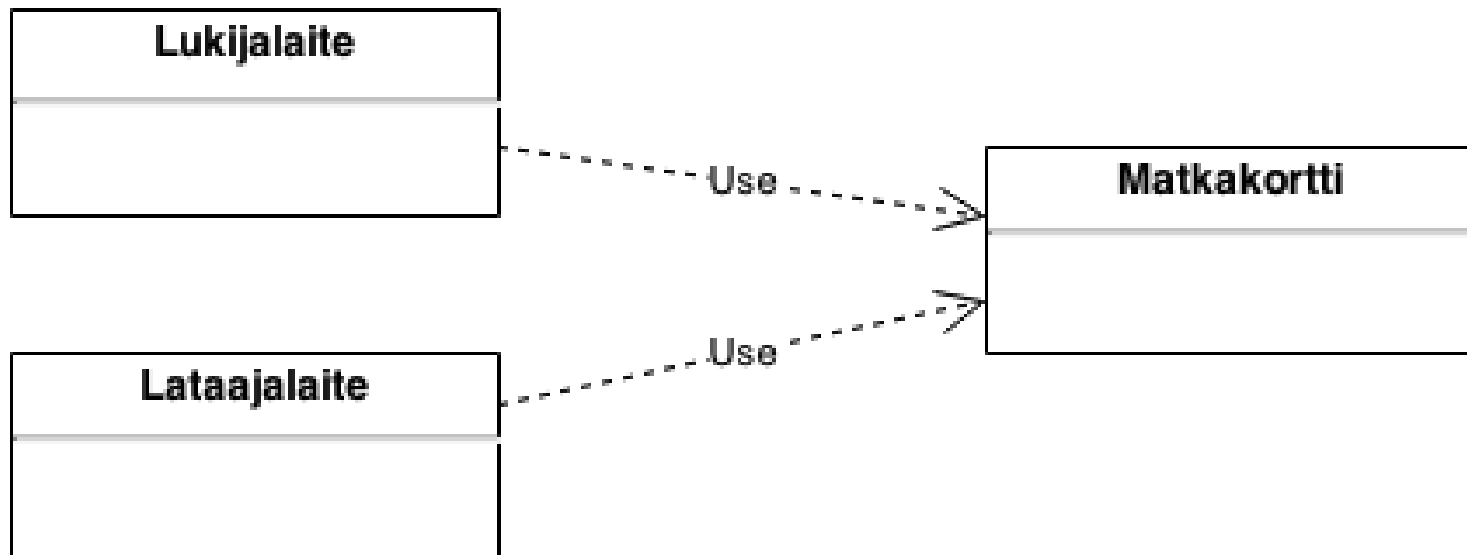
Rekursiivinen yhteys

- Saman luokan olioita yhdistävät yhteydet ovat joskus haasteellisia
- Henkilö tuntee useita henkilöitä
- Henkilöllä on mahdollisesti yksi esimies ja ehkä myös alaisia
- Yhteys *tuntee* liittää Henkilö-olioon useita Henkilö-olioita *roolissa tuttava*
- Henkilö-oliolla voi olla yhteys Henkilö-olioon, joka on *roolissa esimies*
 - Eli Henkilöön voi liittyä esimies
- Henkilö-oliolla voi olla yhteys useaan Henkilö-olioon, jotka ovat *roolissa alainen*
 - Eli Henkilöllä voi olla useita alaisia
- Kuvan alempi yhteys siis sisältääkin kaksi yhteyttä: esimieheen ja alaisiin
- **Rekursiivisten yhteyksien kanssa on syytä käyttää roolinimiä**, pelkkä yhteyden nimi ei yleensä riitä ilmaisemaan selkeästi yhteyden laatua



Yhteys vai riippuvuus?

- Riippuvuus on jotain normaalia yhteyttä heikompaa, esim. jos luokan jollakin metodilla on olioarvoinen parametri, voidaan käyttää riippuvuutta (aiemmin luennolla esimerkki AutotonHenkilö riippu luokasta Auto)
 - Riippuvuus ei siis ole rakenteinen vaan ajallisesti hetkellinen, esim. yhden metodikutsun ajan kestävä suhde
- Myös laskareista tuttujen Lataajalaitteen ja Lukijalaitteen suhden Matkakorttiin on riippuvuus
 - Esim. lataajalaite käyttää korttia vain ladatessan kortille lisää rahaa, laite ei muista kortteja pysyvästi

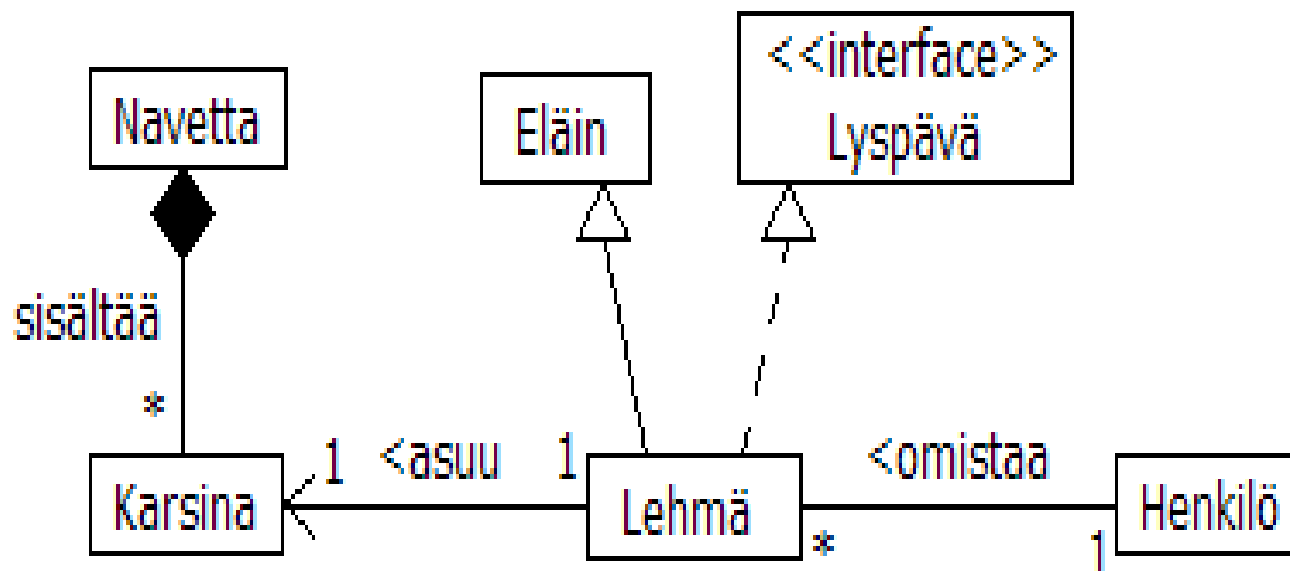


Yhteys vai riippuvuus?

- Riippuvuuden yhteyteen merkitään joskus riippuvuuden tyyppi, esim. edellisessä kuvassa use, sillä lukija- ja lataajalaite käyttivät matkakorttia
- **HUOM:**
 - **Riippuvuuden yhteyteen ei merkitä osallistumisrajoitteita**
 - **Riippuvuuden suunta on aina merkittävä!**
- Riippuvuuden ja yhteyden välinen valinta on joskus näkökulmakysymys
 - Miten kannattaisi esim. mallintaa Henkilön ja Vuokra-auton suhde?
 - Vaikka kyseessä voi olla lyhytaikainen suhde, lienee se järkevintä kuvata esim. autovuokraamon tietojärjestelmän kannalta normaalina yhteytenä
- Riippuvuuksia ei kannata välttämättä edes merkitä, ainakaan kaikkia
- Jotkut mallintajat eivät merkitse riippuvuuksia ollenkaan
- **Käytä siis riippuvuuksia hyvin harkiten**
- Jos luokkien välillä on yhteys, ei niille tarvitse enää merkitä riippuvuutta sillä yhteyden olemassaolo tarkoittaa että luokat ovat myös riippuvaisia toisistaan

Nuolenpää on osattava merkitä oikein!

- Lehmä on Eläin-luokan *aliluokka*: valkoinen kolmio ylliluokan päässä, normaali viiva
- Lehmä *toteuttaa* Lypsävä-rajapinnan: valkoinen kolmio rajapinnan päässä, katkoviiva
- Navetta sisältää karsinoita jotka ovat olemassaoloriippuvaisia navetasta: musta salmiakki olemassaolon takaavan luokan päässä
- Lehmä asuu karsinassa, lehmä tuntee karsinansa, mutta karsina ei lehmää: yhteydessä navigointinuoli lehmästä karsinaan päin
- Lehmä ja omistaja (joka on Henkilö-olio) tuntevat toisensa: normaali yhteys ilman nuolia



Navigointisuuntien merkitseminen

- Edellisellä sivulla merkitsimme Karsinan ja Lehmän väliseen yhteyteen navigointisuunnan
- Navigointisuuntia ei välttämättä merkitä ollenkaan, monisteesta:
 - *Navigointimäärittelyt kuuluvat matalan tason ohjelmointiläheiseen kuvaukseen. Korkeamman abstraktiotason kuvauksissa ne jätetään teknisen toteutuksen yksityiskohtina usein kokonaan kuvaamatta*
- Määrittelyvaiheen luokkakaavioon ei yleensä merkitä navigointisuuntia
- Toteutustason luokkakaavioissa, esim. takaisinmallinnettaessa koodia, navigointisuunta yleensä merkitään koska se on näissä tapauksissa tiedossa

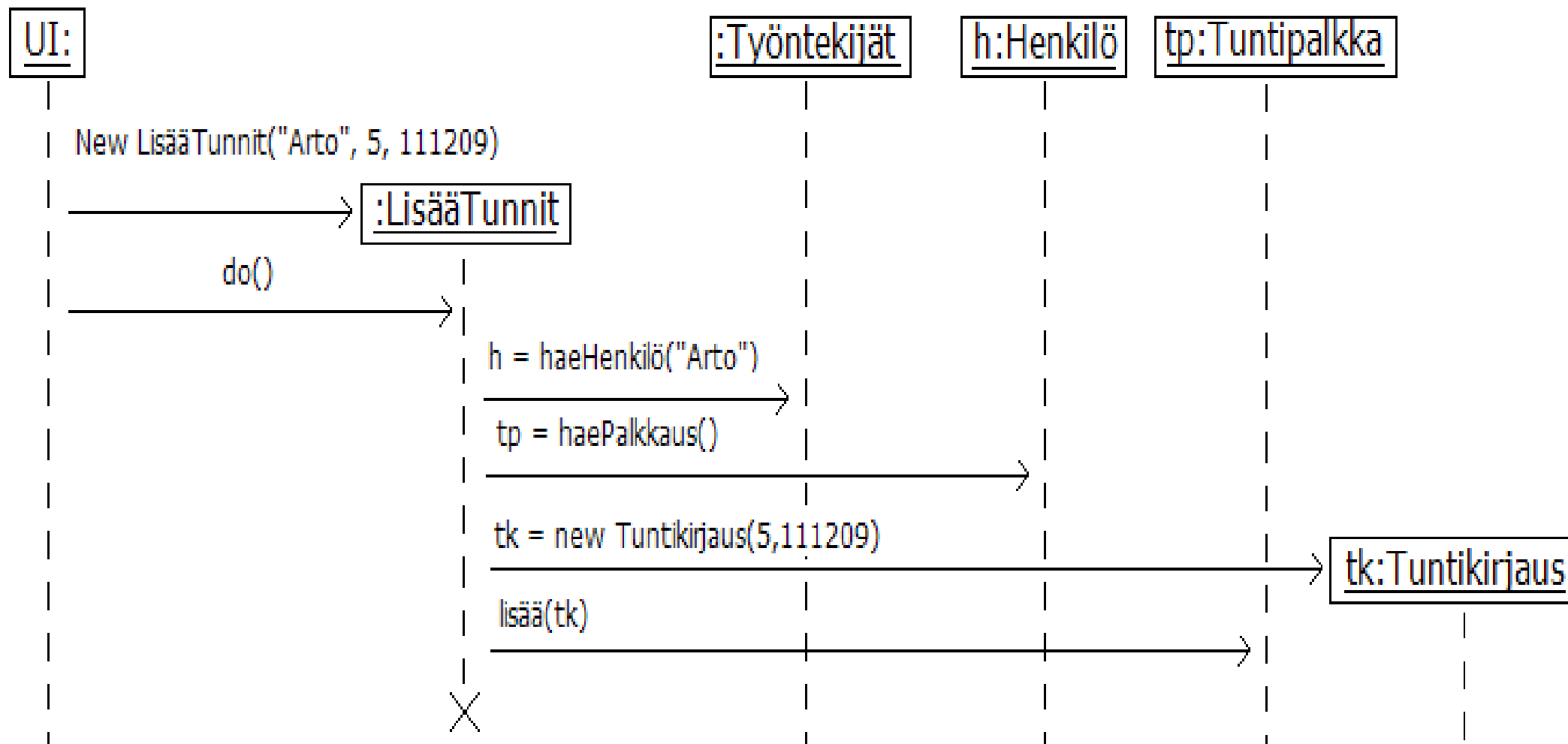
Yhteyden osallistumisrajoitteet täytyy merkitä

- Kalvon 40 kuvassa:
 - yhteen lehmäolioon liittyy tasan yksi Henkilöolio omistajana
 - Yhteen henkilöolioon taas voi liittyä monta Lehmäolioa yhteydessä omistaa
 - Mustan salmiakin yhteydessä ei tarvita osallistumisrajoitetta sillä salmiakki tarkoittaa käytännössä ykköstä, eli karsina sijaitsee yhdessä navetassa
- **Ei ole hyvä tapa jättää osallistumisrajoituksia merkitsemättä** sillä ei ole selvää onko kyseessä unohdus vai tarkoitetaanko merkitsemättä jättämisellä sitä että yhteydessä olevien olioiden määrää ei osata määritellä
- **Riippuvuuksiin** (tai perimiseen) **ei tule merkitä osallistumisrajoituksia** sillä kyseessä on luokkien ei olioiden välinen suhde

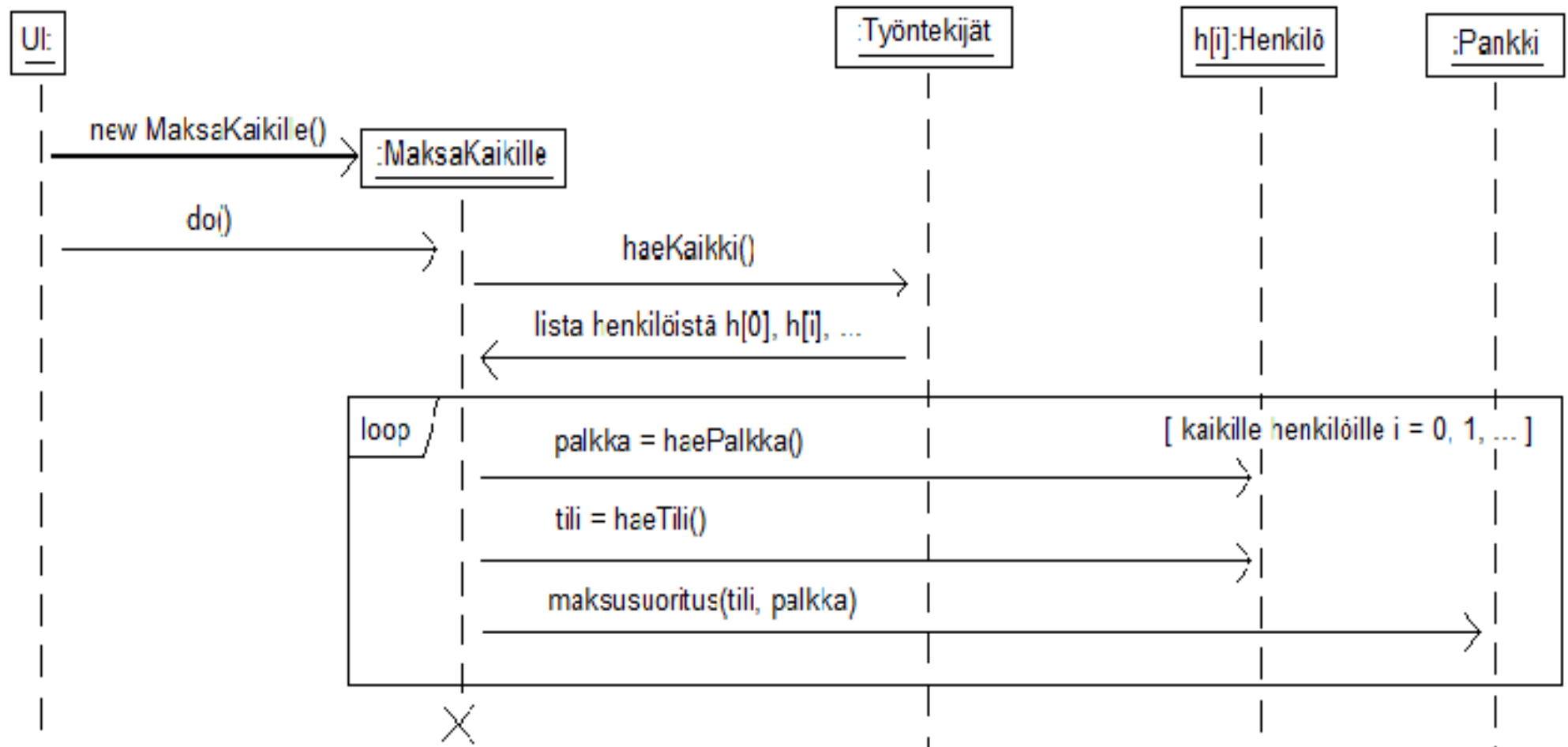
Sekvenssikaavioista

- Luokkakaavio ei kerro mitään olioiden välisestä vuorovaikutuksesta
- Vuorovaikutuksen kuvaamiseen paras väline on sekvenssikaavio
 - Kurssilla vilkaistiin myös kommunikaatiokaavioita, niitä ei kuitenkaan kokeessa tarvitse osata
- Sekvenssikaavioiden peruskäyttö on melko suoraviivaista
- Kun teet sekvenssikaavioita ole erityisen tarkka, että:
 - oliot syntyvät ”oikeassa kohtaa”, eli ylhäällä vain alusta asti olemassa olevat oliot
 - metodikutsu piirretään kutsujasta kutsuttavaan olioön
 - merkitset kaiken toiminnallisuuden kaavioon (myös metodikutsujen aiheuttamat metodikutsut)
 - parametrit ja paluuarvot on merkitty järkevällä tavalla
- Sekvenssikaavioiden ”vaikeudet” liittyvät toisto-, ehdollisuus- ja valinnaisuuslohkoihin
 - Näiden käyttökelpoisuus on rajallinen, ja niitä kannattaa käyttää harkiten
- Pari esimerkkiä, joista käy ilmi oleellinen sekvenssikaavioihin liittyvä
 - Molemmat ovat monisteen liitteenä A olevasta kurssille kuulumattomasta osasta ”*Oliosuunnitteluesimerkki: Yrityksen palkanlaskentajärjestelmä*”

- Olio UI luo ensin luokan LisääTunnit-olion ja kutsuu sen do()-metodia
- do():n suoritus kutsuu Työntekijät-luokan metodia haeHenkilö
- Paluuarvona olevan Henkilö-olion *h* metodia haePalkkaus kutsutaan
- Luodaan uusi Tuntikirjaus-olio *tk*, joka lisätään haePalkkaus()-metodin palauttamalle oliolle *tp* metodikutsulla lisää()
- Lopuksi LisääTunnit-luokan olio tuhoutuu



- Olio UI luo ensin luokan MaksaKaikille-olion ja kutsuu sen do()-metodia
- do():n suoritus kutsuu Työntekijät-olion metodia haeKaikki() joka palauttaa listan Henkilö-olioita
 - Meritään palautettua oliolistaa $h[0]$, $h[1]$, ..., eli lyhyesti $h[i]$, $i=0,1,2, \dots$
- Loopissa jokaiselle Henkilö-oliolle $h[i]$ kutsutaan metodeja haePalkka() ja haeTili()
 - Sekä tehdään Pankki-oliolle metodikutsu maksusuoritus(), jonka parametreina on henkilöltä kysytty palkka ja tilinumero



END